

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито значення організації бухгалтерського обліку при формуванні системи економічної безпеки підприємства з метою попередження втрати бухгалтерської інформації, що становить комерційну таємницю підприємства.

Ключові слова: організація бухгалтерського обліку, комерційна таємниця, бухгалтерська інформація, економічна безпека підприємства.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток ринкової економіки суттєво змінюють ставлення до проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки головною особою, яка зацікавлена у захищеності своїх економічних та громадянських прав, стає підприємець, власник. Виходячи з цього, виникає об'єктивна необхідність захисту економічних та фінансово-господарських показників підприємницької діяльності, тобто бухгалтерської інформації. На сучасному етапі розвитку економіки вагомим значення набуває система заходів, спрямованих на захист цінної інформації підприємства від конкурентів. Основним елементом (важелем), який може завдати втраті цієї інформації, є бухгалтерський облік, зокрема його організація.

Бухгалтерська інформація є основною складовою економічної та інформаційної безпеки підприємства. Комерційна таємниця у свою чергу забезпечує обмежений доступ до життєво необхідної інформації підприємства. Оскільки вона передбачає захист переважно бухгалтерської інформації і є організаційно-правовим заходом інформаційної безпеки, невід'ємною його складовою, основним елементом захисту комерційної таємниці від впливу негативних факторів слід вважати бухгалтерський облік, який є передумовою порядку та безпеки на підприємстві. Тобто організація бухгалтерського обліку на підприємстві є досить важливим і зваженим заходом, оскільки від нього в подальшому буде залежати ефективне функціонування підприємства та його безпека.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правильна організація бухгалтерського обліку є основою забезпечення захисту комерційної таємниці. Питання організації бухгалтерського обліку відображені у працях таких вчених, як П.С. Безруких [3], Ф.Ф. Бутинець [5], О.М. Галаган [7], Н.М. Грабова [8], А.Н. Кашаєв [13] та ін.

Виклад основного матеріалу. Актуальними питаннями є визначення сутності поняття “організація бухгалтерського обліку”, завдань, які висуваються перед організацією бухгалтерського обліку, дослідження

принципів організації бухгалтерського обліку, сформульованих вченими, адже спеціалізація будь-якої галузі науки чи наукової дисципліни безпосередньо пов'язана з чітким визначенням її поняття, завдань і принципів. У зв'язку з цим з'ясуємо сутність поняття “організація бухгалтерського обліку”.

Варто зазначити, що протягом багатьох років здійснюються спроби визначити сутність поняття “організація”, сформулювати основні його характеристики. Однак ряд питань залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Як об'єкт організація є цілісним комплексом взаємопов'язаних елементів, має особливу єдність із зовнішнім оточенням. Для цього терміну характерне вираження цілеспрямованого функціонування взаємопов'язаних елементів системи та розвитку. Організація бухгалтерського обліку в широкому розумінні є упорядкуванням всіх елементів системи бухгалтерського обліку, налагодженням і удосконаленням його процесу.

Поняття “організація бухгалтерського обліку” можна визначити як науково обґрунтовану сукупність умов, при яких найбільш економно і раціонально здійснюється збір, обробка і зберігання бухгалтерської інформації з метою оперативного контролю за правильним використанням майна підприємства та надання користувачам неупередженої інформації про показники фінансової звітності [21, с. 41].

Організацією бухгалтерського обліку також вважають систему умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства і здійснення контролю за раціональним використанням виробничих ресурсів і готової продукції [21, с. 40].

У свою чергу професор Ф.Ф. Бутинець визначає організацію бухгалтерського обліку як цілеспрямовану діяльність керівників підприємства із створення, постійного впорядкування та удосконалення системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення інформацією внутрішніх та зовнішніх користувачів [21, с. 41]. Отже, можемо стверджувати, що організація бухгалтерського обліку є основою функціонування інформаційної системи підприємства.

Організацією бухгалтерського обліку на підприємстві Д.С. Лівертовський вважає стійку систему реєстрації операцій та групування даних на рахунках аналітичного і синтетичного обліку, що забезпечує високу якість обліку і контролю при найменших затратах праці. При організації бухгалтерського обліку потрібно мати на увазі завдання всього господарського обліку, важливою частиною якого є бухгалтерія кожного окремого підприємства. Раціонально організований бухгалтерський облік у багатьох випадках позбавляє від паралельного ведення оперативно-статистичного обліку, тобто поточного нагляду за окремими сторонами процесу діяльності підприємства, який необхідний для управління підприємством. Добре продумана система групування даних господарської

діяльності підприємства в бухгалтерському обліку повинна давати насичений змістом матеріал для статистичних узагальнень, для глибокого аналізу господарських процесів, що відбуваються [17, с. 2].

А.М. Кузьмінський та В.В. Сопко зазначають, що приведення у певний порядок усіх вузлів систем бухгалтерського обліку та аналізу характеризує їх організацію в широкому змісті. Організація бухгалтерського обліку являє собою систему методів і засобів, що забезпечують оптимальне її функціонування і подальший розвиток [20, с. 5].

Заслуговує на увагу визначення, що наводить І.С. Кумок [19, с. 15], який організацією бухгалтерського обліку вважає систему умов і елементів облікового процесу, що включає первинний облік і документування операцій, план рахунків бухгалтерського обліку, форми організації обліково-обчислювальних робіт, обсяг та зміст звітності.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що погляди науковців щодо визначення сутності організації бухгалтерського обліку різні, але умовно їх можна поділити на три групи.

Перша група дослідників зосереджували увагу на складових організації бухгалтерського обліку. За основу вчені брали той факт, що організація бухгалтерського обліку повинна включати цілі, завдання, функції обліку і передбачати побудову елементів системи бухгалтерського обліку. Такої позиції дотримувалася більшість авторів, зокрема А.М. Кузьмінський, В.В. Сопко [20], О.М. Кашаєв [13], І.С. Кумок [19], В.В. Ковальов, Е.Н. Євстигнєєв, Я.В. Соколов [15].

Друга група представлена такими науковцями, як О.М. Галаган, Р.Я. Вейцман, О.М. Островський та ін., які акцентують увагу на тому, що організація бухгалтерського обліку повинна зосереджуватися головним чином на управлінні обліковим персоналом.

Автори третьої групи розглядали організацію бухгалтерського обліку як певний раціональний процес, тобто досягнення максимальних результатів при мінімальних затратах. Такої позиції дотримувалися П.С. Безруких, Я.М. Гальперін, Н.М. Грабова, Ю.Я. Литвин, В.М. Олійник, М.В. Семчишин, М.С. Палюх.

На нашу думку, саме раціональність в першу чергу має бути покладена в основу організації бухгалтерського обліку. Але слід додати, що в теперішній час не можна обійтися лише раціональністю, адже вдала організація бухгалтерського обліку на підприємстві забезпечується не тільки досягненням вершин завдяки мінімізації витрат. Основне місце в даному процесі займає безпека суб'єкта господарювання, при якій забезпечується захист важливої облікової інформації.

У свою чергу організація бухгалтерського обліку відбувається на основі певних принципів. Професор Н.М. Малога зазначає: "Принцип – це те, що завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиве певному явищу. Принцип виступає основою, початком, керівною ідеєю у будь-яких відносинах" [18, с. 28].

На сьогодні визначення та пояснення принципів організації бухгалтерського обліку є досить суперечливим питанням. Серед великої кількості підходів вчених до даного питання відсутня однотайність думок, оскільки немає єдиної системи класифікації принципів організації бухгалтерського обліку. В умовах становлення ринкових відносин принципи організації бухгалтерського обліку набувають нового значення. Саме вони є основою формування обліку та забезпечення його подальшої провідної ролі в діяльності підприємства.

На нашу думку, доречним є залучення до складу принципів організації бухгалтерського обліку принципу безпеки, який би мав на меті захист важливої облікової інформації, шляхом встановлення обмеження користувачів, віднесення її до інформації конфіденційного типу та запровадження обмежень при роботі з нею. В наш час, коли прояви недосконалої конкуренції все більше і більше почали турбувати суб'єктів господарювання, актуально використовувати поняття безпеки на всіх рівнях діяльності підприємства. Особливу увагу слід приділяти бухгалтерському обліку.

Отже, фундаментом, на якому має базуватися організація бухгалтерського обліку, є принципи. І від того, на основі яких принципів побудована організація бухгалтерського обліку, залежить подальше ефективне ведення бухгалтерського обліку, а звідси і успішне функціонування самого підприємства.

Захист облікових даних, що складають комерційну таємницю, має здійснювати не лише служба безпеки, але й весь управлінський персонал підприємства. Останнім часом проблеми щодо захисту облікових даних і збереження комерційної таємниці досить актуальні для бізнесу, а ринок систем і засобів переповнений пропозиціями щодо різних технічних рішень. Саме тому принцип безпеки стає одним із найважливіших у бухгалтерському обліку. У зв'язку з цим для різних господарюючих суб'єктів особливо актуальним є питання про те, хто повинен виконувати функції зі збору, обробки та аналізу даних для забезпечення захисту та накопичення пропозицій щодо запровадження системи економічної безпеки на підприємстві.

Нині найоптимальнішим структурним підрозділом підприємства, який може забезпечити збереження конфіденційної інформації та безпеку її зберігання, є бухгалтерська служба. Бухгалтерська служба – це один з найважливіших структурних підрозділів підприємства, який займається не лише веденням бухгалтерського обліку і складанням звітності, а й забезпечує внутрішніх та зовнішніх користувачів достовірною і своєчасною інформацією про господарську діяльність підприємства, яка необхідна для прийняття відповідних рішень. Дана інформація є також стратегічно важливим елементом для конкурентів, які прагнуть зміцнити власне становище за рахунок передбачених дій сусідів. Виходячи з цього, важливість бухгалтерської служби набуває зовсім іншого значення. Її

обов'язки доповнюються необхідністю захисту інформації, яка становить певну цінність для підприємства.

Одним із основних завдань, яке в першу чергу постає перед керівництвом будь-якого підприємства, є створення чіткої організаційної структури бухгалтерської служби. Це забезпечить формування необхідної інформації в зручний для використання час, в зрозумілій та достатній для прийняття рішень формі не тільки для всього управлінського персоналу, а й для системи управління в цілому.

Успішне функціонування будь-якого суб'єкта господарювання залежить від якості інформації, яка відображає сутність всіх процесів його господарської діяльності. Однак дедалі актуальнішим стає питання поширення, отримання, використання і збереження інформації, оскільки користувачі вимагають від підприємства різної за змістом і рівнем деталізації інформації. Поняття економічної безпеки суб'єкта господарювання спочатку розглядалося як забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства. Такому трактуванню економічної безпеки присвячені публікації початку 90-х років минулого століття [2; 4; 6; 10; 23].

Однак безпека підприємства – це стан захищеності підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз або факторів негативного впливу. Безпека підприємства розглядається нерозривно від її економічних показників або економічної сутності. Тобто більшість авторів значну увагу приділяють економічній безпеці, а не просто безпеці підприємства. Це зумовлено тим, що основною метою будь-якої підприємницької діяльності є отримання прибутку, який відображається на економічних показниках або бухгалтерській звітності, що є передумовою економічної безпеки підприємства. Зміст поняття економічної безпеки підприємства включає систему заходів, що забезпечують конкурентоспроможність та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню добробуту працівника, про що свідчать визначення різних авторів, наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття “економічна безпека підприємства”

№ пор.	Автор (джерело)	Визначення
1	Азарова А.О., Гаврилова О.В. [1]	Економічна безпека підприємства – система заходів, що забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівника
2	Алексеєнко В., Сокольський Б. [2]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства
3	Белов В., Полянський А. [4]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства
4	Гавриш В.А. [6]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства
5	Дарнопих Г. [9]	Економічна безпека підприємства – це стан, який забезпечує економічний суверенітет, економічне зростання, підвищення

		добробуту в умовах економічної залежності
6	Деружинський В.А., Деружинський В.В. [10]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства

№ пор.	Автор (джерело)	Визначення
7	Забродський В. [11]	Економічна безпека підприємства – це кількісна та якісна характеристика властивостей фірми, що відображає здатність “самовиживання” і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози; економічна безпека фірми визначається як сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів, забезпечення економічних інтересів та ін.
8	Капустін Н. [12]	Економічна безпека підприємства – це кількісна та якісна характеристика економічних властивостей системи з точки зору її здатності до самовиживання та розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних та важкопрогнозованих зовнішніх та внутрішніх факторів
9	Ковальов Д., Сухорукова Т. [14]	Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності
10	Олейніков Е.А. [22]	Економічна безпека підприємства – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому
11	Соколов Я.В. [23]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства
12	Тамбовцев В.Л. [24]	Економічна безпека підприємства – це стан підприємства, який означає, що ймовірність небажаної зміни будь-яких якостей, параметрів майна, що належить йому і зачіпає його зовнішнє середовище невелика (менше певної межі)
13	Шликов В.В. [25]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз

При визначенні поняття “економічна безпека” переважає думка, що її зміст відображає такий стан підприємства, який забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім діям. У зв’язку з цим економічна безпека підприємства стала розглядатися набагато ширше, тобто як можливість забезпечення стійкості підприємства в різноманітних, зокрема і в несприятливих умовах, які складаються в зовнішньому середовищі, незалежно від характеру її впливу на діяльність підприємства, масштабу і характеру внутрішніх змін.

Гарантувати економічну безпеку підприємства у фінансово-господарському середовищі, яке стрімко змінюється, надзвичайно складно. А розробити стратегію, тобто перспективне й довгострокове виконання цього

завдання, майже неможливо. Тому актуальним є забезпечення економічної безпеки підприємства та виявлення шляхів запобігання новим внутрішнім та зовнішнім небезпекам [1, с. 719-720].

У межах підходу до економічної безпеки підприємства як до стану, що визначається впливом зовнішнього середовища, слід зазначити ресурсно-функціональний підхід. Автори цього підходу економічну безпеку підприємства розглядають як “стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпеченню стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому”. З цією метою Е.А. Олейніков [22] розглядає сукупність процесів, що відбуваються в організації, зі всіма їх характерними особливостями і взаємозв'язками, які складають єдину споріднену групу з погляду їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки підприємства і водночас відіграють важливу роль в забезпеченні економічної безпеки підприємства. У ресурсно-функціональному підході як основні напрями економічної безпеки підприємства розрізняють сім функціональних складових: інтелектуально-кадрову, фінансову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну, силову.

Крім спроб визначити суть економічної безпеки підприємства, виходячи з визначення негативного впливу на його діяльність зовнішнього середовища, існують інші точки зору з даного питання. Так, В. Шликов пропонує побудувати систему захисту економічних інтересів як спосіб забезпечення економічної безпеки підприємства, в якому основна увага приділена питанням боротьби з недобросовісною конкуренцією, забезпеченню інформаційної безпеки і правовому захисті інтелектуальної власності [25, с. 48].

Заслуговує на увагу точка зору щодо необхідності захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів [16, с. 62]. У цьому питанні важливий пошук правильного співвідношення між вірогідними втратами при порушенні економічних інтересів підприємства і допустимою величиною витрат для запобігання або мінімізації втрат.

Отже, розглянувши думки авторів щодо поняття економічна безпека підприємства можна зробити висновок про те, що вона залежить від стану та ефективного використання його ресурсів, від внутрішніх та зовнішніх факторів, які тією чи іншою мірою впливають на підприємство. Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби.

Слід виділити підходи до економічної безпеки підприємства з позиції окремого аспекту його діяльності. Так, висловлюється думка про те, що найважливіший напрям формування системи економічної безпеки, зокрема і підприємства – це створення дієвого механізму безпеки, яким є бухгалтерський облік. Обґрунтовується це тим, що бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямованою на забезпечення економічної безпеки підприємства, і саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих

розкрадань без встановлених законом наслідків, створює інформаційні умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів в превентивному, поточному і наступному режимах, сприяє запобіганню реалізації загроз, які зменшують економічну стійкість підприємств.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На формування економічної безпеки підприємства впливає організація бухгалтерського обліку. Тому по-новому розглядаються питання управління підприємством як суб'єктом ринкових відносин, його можливостей пристосовуватися до динамічних умов ринку. Для того, щоб говорити про економічну безпеку підприємства, необхідно створити передумови для її забезпечення. Слід базуватися на ефективній системі заходів із необхідним правовим, економічним, організаційним та інформаційним забезпеченням. Це передбачає формування оптимальної структури бухгалтерської служби з цілісним використанням органів безпеки; оцінку існуючих економічних зв'язків, зокрема і міжнародних, та прийняття управлінських рішень про їх збереження чи наступний розвиток.

Список літератури

1. Азарова, А. О. Розробка методики визначення економічної безпеки підприємства [Текст] / А. О. Азарова, О. В. Гаврилова // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць : у 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Випуск 191. – Т. 3. – С. 719–720.
2. Алексеенко, В. Система защиты коммерческих объектов [Текст] / В. Алексеенко, Б. Сокольский. – М., 1992. – 195 с.
3. Безруких, П. С. Организация бухгалтерского учета на предприятии [Текст] / П. С. Безруких. – М. : Финансы, 1966. – 204 с.
4. Белов, В. Правовая охрана конфиденциальности коммерческой тайны [Текст] / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. – № 13–14. – С. 12–21.
5. Бутинець, Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку [Текст] : підручник для студентів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець, О. П. Войналович, І. Л. Томашевська. – 4-те вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2005. – 528 с.
6. Гавриш, В. А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны [Текст] / В. А. Гавриш. – Симферополь, 1994. – 153 с.
7. Галаган, А. М. История предпринимательства российского. От купца до банкира [Текст] / А. М. Галаган. – М. : Ось-89, 1997. – 160 с.
8. Грабова, Н. Н. Теория бухгалтерского учета [Текст] : учеб. пособие для сред. с.-х. заведений / Н. Н. Грабова. – М. : Финансы, 1972. – 223 с.
9. Дарнопих, Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України [Текст] / Г. Дарнопих // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1. – С. 142–150.
10. Деружинский, В. А. Основы коммерческой тайны [Текст] : практическое пособие для предпринимателя / В. А. Деружинский, В. В. Деружинский. – Минск, 1994. – 214 с.
11. Забродский, В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы [Текст] / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15–16. – С. 35–37.
12. Капустин, Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы [Текст] / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 11–12. – С. 45–47.
13. Кашаев, А. Н. Организация бухгалтерского учета в производственных объединениях [Текст] / А. Н. Кашаев. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 192 с.

14. Ковалёв, Д. Экономическая безопасность предприятия [Текст] / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–52.
15. Ковалев, В. В. Организация бухгалтерского учета на совместных предприятиях [Текст] / В. В. Ковалев, Е. Н. Евстигнеев, В. Я. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
16. Копылов, В. А. Информационное право [Текст] : учебник / В. А. Копылов. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.
17. Ливертовский, Д. С. Вопросы организации бухгалтерского учета [Текст] / Д. С. Ливертовский. – М., 1953. – 152 с.
18. Малюга, Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. М. Малюга ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : Рута, 2003. – 476 с.
19. Настольная книга бухгалтера-профессионала [Текст] / общая редакция И. С. Кумок. – М. : Московское финансовое объединение, 1995. – 304 с.
20. Організація бухгалтерського обліку і аналізу господарської діяльності [Текст] / А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко. – К. : Вища шк., головне видавництво, 1986. – 256 с.
21. Організація бухгалтерського обліку [Текст] : навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит“ / Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, С. М. Шулепова ; 4-те вид., доп. і перероб. – Житомир : ЖІТІ, 2005. – 576 с.
22. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.
23. Соколов, Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней [Текст] : учеб. пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
24. Тамбовцев, В. Л. Объекты экономической безопасности России [Текст] / В. Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45–54.
25. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия [Текст] / В. В. Шлыков. – СПб., 1999. – 138 с.

Summary

The essence of accounting organization in forming the system of economic security of a company aimed at preventing from the loss of accounting information, which is a commercial secret of a company, has been determined.

Отримано 15.12.2008

Євдокимов, В.В. Особливості організації бухгалтерського обліку при забезпеченні економічної безпеки підприємства / В.В. Євдокимов, А.П. Дикий // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2009. - Т. 24. - С. 244-255.